

Rapport från Finnsams vinterkonferens i Läfte och Julita 9 – 11 mars 2018

Text: Linda Blied

Foto: Tor Eriksson

Fredagen den 9 mars

Det var redan sen eftermiddag då vi möttes upp vid Hjälmargården i Läfte vid Hjälmarens södra strand. Efter inkvartering i stugor och rum serverades vi middag och samlades strax därpå i annexet. Maud Wedin (ordförande i FINNSAM) hade där dukat upp allsköns läckerheter inför kvällens samkväm och Tor Eriksson (konferensens värd och ledamot i FINNSAMs styrelse) hälsade oss välkomna samt beskrev den kommande helgens program med medlemmarnas egen forskning som huvudsakligt tema. Därpå följde ett bildspel där Tor visade och kommenterade fotografier från en resa med M/S Gustaf Lagerbjelke som han företog förra sommaren. Resan gick från Örebro, över Hjälmarens som är Sveriges fjärde största sjö och därefter vidare genom Hjälmare kanal. Hjälmare kanal är Sveriges äldsta grävda vattenväg och förbinder Hjälmarens med Arbogaån och därmed också med Mälaren. Arbetet med dess äldsta sträckning påbörjades 1639 i syfte att underlätta transporten av framförallt järnmalm från Bergslagen som via Örebro då kunde skeppas till Stockholm och Östersjön.

Maud Wedin sköter datorn under fredagskvällen i Annexet

Maud Wedin tog därefter vid och presenterade det pågående arbetet med en digital skogsfinsk bibliografi. Arbetet med en skogsfinsk bibliografi påbörjades redan under tidigt 1990-tal under ledning av Lars-Olof Herou och Maths Östberg. FINNSAM låg tidigt i framkant med tekniken och gav 1997 ut en CD-skiva, där posterna var sökbara. Formatet blev dock så småningom gammalmodigt och sedan dess har det pågått ett arbete med att tillgängliggöra materialet via internet. Processen har varit mödosam då det ursprungliga formatet inte har gått att modernisera på ett enkelt sätt. Via medfinansiering av Örebro-, Västernorrlands-, Gävleborgs- och Dalarnas län så har nu arbetet kunnat påbörjas, även om fler finansiärer sökes. Maud demonstrerade den betaversion som nu finns och som innehåller skogsfinsk litteratur, artiklar och kapitel i böcker fram till och med 2008.

Därefter var det dags för Ingunn Holm (vid Riksantikvaren i Oslo) att berätta om Riksantikvarens intresse för dokumentation av skogsfinska kulturlämningar. Medan den svenska Kulturminneslagen skyddar objekt/lämningar som tillkommit före 1850 kräver motsvarande lag i Norge, Kulturminneloven, att objektet/lämningen har tillkommit före 1537. Detta medför att i Norge är de skogsfinska byggnaderna och lämningarna inte skyddade per automatik. Sedan ett par år tillbaka driver Riksantikvaren ett riktat projekt i syfte att ge skyddsstatus till fler skogsfinska kulturminnen samt till kulturminnen efter Norges övriga nationella minoriteter (kväner, resande, romer och judar). Möjligheten att skydda ett objekt är frivillig för egendomens ägare. Några av dessa fastigheter ägs av Statskog, den statliga organisation som förvaltar statliga skogsegendomar i Norge.

Kvällen avslutades med att Maud visade den senaste versionen av FINNSAM:s skogsfinska filmprojekt. I filmen, som nu är runt en timme lång, besöks många skogsfinska orter och flera finnskogskännare blir intervjuade. Efter filmen framfördes en del synpunkter inför det fortsatta arbetet med dess färdigställande.

Lördagen den 10 mars

Efter en stärkande frukost, som intogs med panoramautsikt över den frusna Hjälmariisen, begav vi oss i egna bilar till Julita gård. Där delades deltagarna in i två grupper. Undertecknad började tillsammans med övriga personer i grupp 1 med en rundvandring i Nordiska museets lantbruksmagasin under ledning av intendent Per Larsson. Insamlingen påbörjades 1872 då Artur Hazelius grundade Nordiska museet och alltsedan dess har 1,5 miljoner föremål samlats in. En stor del av dem finns sedan 1970-talet i magasinet i Julita och det var verkligen en imponerande syn som mötte oss: rader av såll, följda av rader av vackra selvbågar, följda av rader med plogar, krattor, skåp, askar, burkar och sländor. Allt som finns registrerat om varje enskilt föremål finns sökbart via www.digitaltmuseum.se. Per bad oss dock att ha i åtanke varför vi såg just de föremål vi såg - vad är det man har samlat? Är det det som var mest typiskt, det som var mest spektakulärt, det som var billigast att köpa in eller helt enkelt det allmogen ville bli av med när uppköparna kom? Sådana frågeställningar är viktiga vid tolkning av föremålen och går till viss del att besvara då museets samlingar är så stora. Likaså var det vid insamlingens början just själva samlandet som var det viktiga och föremålens ursprungliga sammanhang noterades inte. Något som så klart hade haft stort värde idag. I linje med gruppens intresseområde så fick vi stanna lite extra länge vid liefodralen, finnplogarna, näverslöjden och svepaskarna.

Ovan: Per Larsson förevisar ett liefodral i flätad näver

T.h: Här är gaffeln till en finnplog!

Efter en fikapaus bytte grupperna plats och för undertecknad var det nu dags att lyssna på ett inspirerande föredrag om skogsfinnarnas grödor av Matti Leino, intendent och forskare vid Nordiska museet. Matti började, som sig bör, med att berätta om rågen. Rågen har sitt ursprung i västra Asien och har spridits till Europa från flera håll och i olika tidsperioder. Det finns därför regionala grupper av råg i Norden och Tvensbergs råg (som har sitt ursprung i några rågkorn hittade i en ria på Grue finnskog) avviker genetiskt från övrig råg i Norden. Värt att notera är också att den fornfinnska religionen är den enda som har en gud för rågen! Matti fortsatte därefter att berätta om svedjerovorna, kornet och havren.

Tillbaka på Hjälmgården intogs lunch. När vi åter samlades berättade Sirpa Lindelöf, kulturutvecklare för nationella minoriteter i Eskilstuna kommun lite om Eskilstuna som sverigefinsk stad. Av kommunens drygt 100 000 invånare har ungefär tjugo procent finska rötter (sett tre generationer bakåt). Det gör Eskilstuna till Sveriges fjärde största stad sett till antalet sverigefinnar, efter Stockholm, Göteborg och Västerås. Sverigefinnarna har enligt lagen rätt att tala finska i sina kontakter med kommunen. I Eskilstuna jobbar man med ledorden "förskola, äldreomsorg, språk och kultur" och invånarna har rätt till helt eller delvis finskspråkig äldreomsorg och förskola. Passet avslutades med gymnastik till finska toner under ledning av Anu Ritjärvi.

Lite enkel gymnastik praktiseras på Hjälmgården

Därefter tog Seppo Remes, ledamot i FINNSAM:s valberedning, till orda och gav oss en inblick i släktforskning i Finland, vilket i hans fall har lett till släkten Remes krönika. Namnet Remes ursprung är höljt i dunkel och Seppo har i sina efterforskningar funderat på om det kan vara en fransk smedsläkt, tänkt vidare på kopplingar till Reims-dalen i samma land, hittat en Ihanus Remexinen som bodde i Rantasalmi socken på 1590-talet samt även en nu levande mexikan med efternamnet Remes! Kopplingen till smeder kan vara logisk då smederna i Rantasalmi socken var erkänt skickliga och det inte är långsökta att tänka sig en liknande "import" från Europa som av vallonerna till de svenska järnbruken. Seppo har använt sig av Generalregistret över finsk bosättning 1530-1809 som visar vilka som betalade skatt i vissa gårdar i vissa delar av Finland. Detta hittas på adressen <http://www.narc.fi/Arkistolaitos/SAY/esittely.html>. Seppo belyser vidare att det finns en gräns mellan öst- och västfinnar och den går ungefär så långt inåt land som det gick att resa med båt från kusten. I östra Finland används släktnamn medan i västra Finland användes gårdsnamnen som efternamn. En annan skillnad som är bra att känna till vid forskning i Finland är att i östra församlingar hittas alla okonfirmerade barn i en särskild "barnbok": Lastenkirja. Slutligen, hur går det då för Seppos krönika om släkten Remes? Jo, sex av släktens grenar finns nu dokumenterade i bokform och minst tio av dem återstår ännu!

Tor Eriksson pratade sedan kring frågeställningen om pörten i Sörmland är bostadshus eller linbastur. Tor berättade att ordet pörte ursprungligen betyder torkbastu, men i Finland har fått den sekundära betydelsen rökstuga. Enligt Södermanlands handlingar 1580:18 redovisas i till exempel Rönö härad åtta pörten. I sju av dessa fall ersätter pörtet stugan. Bland annat här tjänade således pörtet som bostadshus. Tor undrade om pörten kanske fanns i Södermanland under slutet av 1500-talet både i form av linbastur och bostadshus. När försvann pörten i form av rökstugor? Tor informerade om att vid Nynäs gård mellan Nyköping och Trosa finns ruinen av den så kallade "Finnpörttestugan". Här är det kanske fråga om ett enkelt torp, då pörte även kan betyda enkel. De pörten som finns kvar idag i Södermanland har använts för torkning av bland annat malt och lin samt för rökning av matvaror, som kött och fläsk. Det finns ett tiotal sådana bastur kvar i länet, och Tor gick igenom dem med hjälp av en karta och beskrivning.

Det var nu dags för tre föredrag om migration. Petri Minkkinen, Pol. Dr. vid statsvetenskapliga fakulteten vid Helsingfors universitet samt självständig forskare, började med att berätta om Finlands tidigare historiska kolonisation och släkten Minkkinens öden i den finska rikshalvan. Vid mitten av 1500-talet nämns en Paavo Minkkinen som nybyggare vid området av Kuukkajärvi. Hans huvudreal hette Salmela. En annan nybyggare i området hette Paavo Hiironen. Hans son Heikki har tidigare antagits blivit dödad i Klubbekriget (1596 - 97) men forskning tyder på att han kan ha flytt till den svenska rikshalvan (se följande presentation). Petris forskning finns också på <http://www.petrिमinkkinen.fi>.

Petri Minkkinen, Maud Wedin och Jan Myhrvold delade på passet om migration

Maud knöt an till Petris föredrag genom att dra i trådar från den svenska sidan. Det finns en sägen som berättar om att under ofreden så bröt två husbönder upp från Salmijokk (jämför Salmela ovan), rodde över Kvarken och bosatte sig på Grundsjön i Medelpad. Lars Grelsson i Grundsjön antas vara en Minkkinen och DNA-test visar också att Maud, som härstammar från Grundsjön, är släkt med Petri. Maud berättade vidare om en Johan Grelsson Minkkinen som 1656 flyttade till Nya Sverige, vid Delawarefloden i USA. Åtta år senare avreste sju av Lars Grelssons söner (tillsammans med 130 andra skogsfinnar) mot det nya landet. Skeppet förliste och samtliga ombord drunknade men det sades att Lars söner skulle till en släkting – som mycket väl kan ha varit Johan Minkkinen. Källorna lämnar utrymme för spekulationer men en möjlig flyttväg för Johan är Uuriainen i Finland – Grundsjön, Borgsjö i Medelpad – Färila i Hälsingland – Fryksdalen i Värmland – Nya Sverige, Amerika. Maud avslutade sitt

anförande med att framhålla den skogsfinska modellen, vilket ovanstående är ett lysande exempel på. Den går ut på att samarbeta, dela med sig av uppgifter och resultat, publicera resultat tillsammans, samverka över nationsgränser (Finland, Sverige, Norge och USA) samt att utveckla forskningen med DNA.

Jan Myhrvold avslutade detta pass med att berätta mer om skogsfinnarna som for till Nya Sverige. Nya Sverige tillhörde Sverige mellan 1638 och 1655 och hade en betydlig andel skogsfinsk befolkning. Källor i Sverige nämner personer som rest både till USA och till Västindien från Värmland och längs Delawarefloden finns fortfarande ortsnamn som minner om den skogsfinska invandringen. Jan visade också bilder från en egen resa i trakten.

Det var nu dags för middag och Leila Åsbäcken och Rauni Seppänen gjorde en storartad insats genom att bjuda samtliga deltagare på en savolaxisk sådan. Vi bjöds på karelska piroger, soppa och rågbröd samt memma, en klassisk efterrätt så här i påsktider.

Leila Åsbäcken bjuder in till finsk middag

Leila Åsbäcken och Rauni Seppänen vid datorn

Efter middagen samlades vi åter och Birger Nesholen, sakkunnig för Norsk Skogfinsk Museum, gav en presentation av sitt omfattande arbete med att dokumentera rökstugor i Norden. Han visade bilder av rökstugor och förklarade deras uppbyggnad, som i Skandinavien typiskt består av ett svagt rektangulärt rum med en murad rökugn i det ena hörnet, ett till största delen platt innertak och en isolering ovan taket med sand och jord. När rökugnen tänds kommer rummet att vara rökfyllt i upp till en halvtimme men därefter avtar turbulensen i luften och röken lägger sig som ett skikt närmast under taket. De finländska rökstugorna skiljer sig från de Skandinaviska, till exempel genom att de alltid är kvadratiska och ofta är större. Kunskapen om rökstugor är inte större i Finland än i den skandinaviska finnskogen och faktum är att det finns fler bevarade rökstugor på ursprunglig plats längs den svensk-norska gränsen än i Finland!

Kvällen avrundades med att författaren Britt Karin Larsen presenterade sina romaner som utspelar sig i den norska finnskogen, där hon själv växte upp. Britt-Karin har författat i över femtio år och naturen har alltid varit viktig i hennes verk. Det var när hon ville skriva om fattiga människor bland sina egna rötter som hon med avstamp i mitten av 1800-talet påbörjade serien i den skogsfinska världen. Serien löper genom sju böcker. Samtliga finns översatta till danska och de två första, "Det växer ett träd i Mostamägg" och "Himmelbjörnens skog", finns också översatta till svenska. I höst kommer den första i finsk översättning.

Söndagen den 11 mars

Efter att på söndagsmorgonen ha städad ur våra boenden och ätit frukost var det dags för en inledande session om skogsfinska släktnamn. Jan-Erik Björk, redaktör för FINNSAM-Information, gav exempel på skogsfinska släktnamn som återspeglas i ortsnamnen i den svenska och norska finnskogen. Till exempel så nämndes släkten Ampainen vars namn går igen i Ambelabordet i Nås, släkten Hakkarinen som namngett Hackrasberget i Säfsen och släkten Porkka vars namn lever kvar i Borkhöjden i samma område. Han avslutade med att tipsa om Institutet för språk och folkminnen (sprakochfolkminnen.se) vars samlingar rymmer ortsnamn som inte längre finns kvar i kartorna.

Jan-Erik Björk berättar om finska ortnamn

Panelen diskuterar släktnamn i ortnamn

Efter Jan-Eriks inledning följde en paneldebatt kring släktnamn i ortnamn, ledd av Eva Jernqvist, ersättare i FINNSAM:s styrelse. I panelen ingick Mats Wahlberg (docent i nordiska språk vid Uppsala universitet), Maud Wedin, Jan Myhrvold och Tuula Eskeland (lektor emerita vid Finsk afdelning, Københavns Universitet). Några kommentarer ur diskussionen var att eftersom släktnamn i omgivningen var väldigt ovanligt så var det vanligt att sätta ett "i" framför så att det blev ett gårds- eller ortsnamn istället, att släktnamn inte alltid ärvdes på fädernet och att det är bra att komma ihåg att de finska namnen uttalades med savolaxisk dialekt och därefter tolkades och skrevs av svenskspråkiga personer. De kunde då bli väldigt förvrängda!

Efter en kaffepaus inleddes passet "Näringsliv, bosättningar och ekonomi". Stig Welinder, professor emeritus i arkeologi, berättade om näverflätning, något som ju är starkt förknippat med skogsfinnarna. I det knappa materialet saknas dock empiriska belegg för att näverflätning kom till Sverige via Finland! En kontroll i svenska museala samlingar av näverflätade samlingar tyder på att det har varit vanligast i Dalarna och Värmland och därefter i omkringliggande landskap, främst norrut. Intressant är att i Värmland kommer merparten av samlingarnas näverflätade föremål från socknar med två eller fler finngårdar. I Dalarna är det sambandet inte alls lika tydligt: tvärtom så är föremålen ganska jämnt spridda från socknar både med och utan finnbebyggelse. Stig dröjde sig kvar kring tänkbara förklaringar till detta. En förklaring kan vara att föremålen i Värmland huvudsakligen samlades in i slutet på 1800-talet med syfte att bevara föremål från finnskogen medan man i Dalarna samlade in på 1920-talet för att bevara "knätofskulturen" i bondebygden. En viktig skillnad kan också vara att man i Värmland hade ett ännu levande finskt livsmönster medan det var mer ackumulerat i Dalarna så att "alla" använde näverflätade föremål.

Stig Welinder berättar om näverflätning

Linda Blied delger oss sina funderingar

Därefter tog undertecknad Linda Blied, kartingenjör, vid och visade på hur digitalisering av historiska kartor kan användas för att utröna var de tidigaste bosättningarna har legat. Som exempel redovisades en digitalisering av kartmaterialet för Naggen i Medelpad. Med avstamp i Lantmäteriets historiska kartor (en från 1750 och en 1790) och en modern satellitbild kunde de äldre kartorna placeras rätt i landskapet utifrån identifierade mönster i t ex en åkerkant eller ett stenröse. Som verktyg användes ESRI:s programvara ArcMap men det finns också ett gratis program som heter QGIS och som kan vara värt att prova för liknande analyser. I fallet med Naggen så tycks den äldsta bosättningen ha legat några hundra meter söder om den nuvarande bebyggelsen. Sommaren 2017 gjordes en högst amatörmässig fältstudie i området men det gick inte att hitta något spår efter rökugn eller dylikt.

Jan-Erik Björk avslutade passet med att berätta om de skogsfinska nybyggenas beskattning. Han har främst utifrån jordeböcker och domböcker men även andra källor tittat på skillnader mellan skogsfinska och svenska nybyggare och också skillnader över tid och regioner. Skattelagningen blev inte enhetlig förrän vid 1600-talets slut men gemensamt var ändå att den odlade jorden utgjorde grunden och att det inte fanns någon särskild metod för skogsfinska nybyggen. Processen gick till så att lokala nämndemän först synade torpestället och gjorde en officiell begäran. Begäran behandlades vid tinget och därefter fick åbon sina skattefria år (omkring sex) till att odla och bygga. När åren var slut skedde skatt- och råläggning och bosättningen fördes in i jordeboken. En översyn av skattenivåer visar att de skogsfinska bosättningarna skattades till ungefär samma nivå som de svenska, ibland högre. Skattetitlar varierade med region och efter behov. I de nordliga länen kunde det handla om strömming och tjära, i Dalarna om järn och dagsverken och i Värmland om hästfodring. Skattelagningen innebar nackdelar som betalning av skatter och pålagor samt utskrivningar och arbetsplikt men också fördelar i form av äganderätt, acceptans i lokalsamhället och en plats i sockenorgan.

Ingunn Holm leder ett panelsamtal

Åhörare på Hjälmgården

Efter lunchen ledde Ingunn Holm en sammanfattande panelsession som också blickade framåt mot kommande forskning inom FINNSAM. Paneldeltagare var Jan-Erik Björk, Maud Wedin, Jan Myhrvold och Eva Jernqvist. Ett förslag som väckte stort bifall var det om en prioriteringslista för översättning av viss litteratur från finska till svenska. FINNSAMs deltagare uppmanas av Jan-Erik också att våga släppa den klassiska registreringen och koncentrera sig på frågor som hur, varför och när. Maud påminde oss återigen om den skogsfinska modellen som en framgångsrik väg mot nya spännande forskningsresultat bland FINNSAM:s medlemmar. Bortåt femtio personer deltog på konferensen i olika grad. De flesta var med hela tiden.

Ett särskilt tack riktas till våra bidragsgivare Eskilstuna kommun och Länsstyrelsen i Södermanlands län!